

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52598>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 09-09-2021
Kabul Tarihi: 22-12-2021
On-line Yayın: 30-12-2021

Article Type: Research article
Submitted: 09-09-2021
Accepted: 22-12-2021
Published Online: 30-12-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürk, F. (2021). Sıra Dışı Bir Eğitim Süreci: J. S. Mill'in Erken Dönem Eğitim Süreci. *Journal of History School*, 55, 4068-4088.

SIRA DIŞI BİR EĞİTİM SÜRECİ: J. S. MİLL'İN ERKEN DÖNEM EĞİTİMİ

Fatih ÖZTÜRK¹

Öz

John Stuart Mill, 19. yüzyılda yaşamış en önemli İngiliz filozofu olarak kabul edilir. Jeremy Bentham'ın sistematize ettiği faydacı ahlak felsefesine, liberalizme, temsili hükümet sistemine, politik ekonomiye ve kadın haklarına sağladığı katkılar onun çok yönlü bir düşünür olduğunu göstermektedir. O, çok küçük yaşta başladığı eğitimi ile de dikkat çekici bir figürdür. Babası James Mill'in yönlendirmesi ve yönetimi ile şekillenen bu eğitim sürecinde Mill 3 yaşında Yunanca, 8 yaşında Latince öğrenirken 14 yaşına kadar çok kapsamlı bir felsefe, edebiyat, tarih, politik ekonomi ve hukuk koleksiyonunu orijinal dillerinden okuyarak özümsemiştir. Onun eğitim sürecini sıra dışı kılan etmenlerin başında babasının eğitim felsefesi gelmektedir. Buna göre, baba Mill eğitimin amacını mutluluğa ulaşma şeklinde belirlerken faydacılığı esas almıştır. John Locke'un deneyselciliği ile Robert Owen'ın çevreselci yaklaşımını temel prensipler olarak benimseyerek uygulama aşamasında Sokratik yöntem ve seküler eğitimi tercih etmiştir. Bu çalışma, J. S. Mill'in bir filozof olarak yetişmesini sağlayan bu eğitim sürecinin eğitim felsefesi açısından bir analizini yaparak günümüz eğitim yaklaşımlarına tarihsel ve felsefi bir örnek sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: J. S. Mill, Eğitim Felsefesi, Çevreselcilik, Sokratik Yöntem, Seküler Eğitim

¹ Öğr. Görv. Dr. İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, fatih.ozturk@inonu.edu.tr,
Orcid: 0000-0002-1043-4000

An Unusual Course of Education: Early Education of J. S. Mill

Abstract

John Stuart Mill is considered the most important English philosopher of the 19th century. His contributions to the utilitarian moral philosophy systematized by Jeremy Bentham, liberalism, the representative government system, political economy, and women's rights show that he was a versatile thinker. He is also a remarkable figure with his own education which started at a very young age. In this educational course characterized by the direction and administration of his father James Mill, J. S. Mill learned Greek at the age of 3, Latin at the age of 8, and internalized a very comprehensive collection of philosophy, literature, history, political economy and law by the age of 14 by reading them in their original languages. One of the factors that makes his education process extraordinary is his father's philosophy of education. According to this, his father found the aim of education as reaching happiness in utilitarianism. Setting the empiricism of John Locke and the environmentalist approach of Robert Owen as the basic principles, he preferred the Socratic method and secular education in the application phase. This study aims to present a historical and philosophical example to today's educational approaches by making a philosophical analysis of this educational process that enabled J. S. Mill to grow up as a philosopher.

Keywords: J. S. Mill, Philosophy of Education, Environmentalism, Socratic Method, Secular Education

GİRİŞ

John Stuart Mill (1806-1873), herhangi bir resmi eğitim almamış, Aydınlanma döneminde yaygın bir model olarak kullanılan 'evde eğitim model'ine uygun bir eğitim almıştır. Dolayısıyla, onun almış olduğu eğitimin içeriğine büyük ölçüde babası James Mill (1773-1836), kısmen de Jeremy Bentham (1748-1832) ve Francis Place (1771-1854) karar vermiştir. Babası, J. S. Mill'in ilerde Faydacı ahlak felsefesini geliştirecek ve temsil edecek bir sosyal reformcu olarak yetişmesini hedeflemiştir. Diğer bir ifadeyle, baba Mill oğlunun bir filozof olmasını amaçlamış bundan dolayı da eğitiminin içeriğini oldukça yoğun, kapsamlı ve zorlayıcı unsurlarla bezemiştir. Dil, edebiyat, felsefe, politika, ekonomi, matematik ve mantık alanlarında eğitim veren baba Mill bütün bu dersleri büyük bir titizlik, disiplin ve istikrarla yürüterek mümkün olan en büyük faydayı elde etmeye çalışmıştır.

Bilimsel ilerlemeler, Endüstri Devrimi ve Aydınlanma'nın etkisiyle 19. Yüzyıl, bilimin, felsefenin, edebiyatın ve bunlara bağlı olarak aklın ve eğitimin daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar yüceltiildiği bir zaman dilimidir. Neredeyse bütün sorunların ilacı olarak görülmeye başlayan eğitim, Alan Ryan'a

göre bir ‘takıntı’ seviyesinde kadar yükselmiştir (Ryan, 2016, s. 17). Sosyal dönüşümün hızlanması eğitime bağlanmış ve insanlığın gelişmesi konusunda iyimser bakış açısının motive edici gücü eğitimde bulunmuştur. Fakat evde veya bir okul ortamında eğitim alabilen çocuk sayısı yine de çok düşüktür çünkü Britanya özelinde devletin sağladığı ne ücretsiz ne de zorunlu bir eğitim vardır (Finlay, 2017, s. 508). Bu bakımdan, bilhassa sosyoekonomik gücü olan aileler çocuklarının eğitimine büyük bir özen göstermiştir. J. S. Mill bu bilincin baskın ve etkin olduğu bir ortamda sıra dışı bir eğitime tabi olmuştur. Babasının eğitim konusundaki yaklaşımlarından yola çıkarak öne sürdüğü liberal eğitim anlayışı, demokratik, eşitlikçi, uygulamaya önem veren ve sorgulayıcı özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan, 20. yüzyılın en önemli eğitim teorisyenlerinden John Dewey’in pratik, diyalog ve demokratik eğitim ile demokratik epistemoloji arasında kurduğu bağı benzer bir bağ da kurmuştur (Finlay, 2017, s. 515-6). Hatta, ‘oy hakkı’ndan önce insanların hepsine ‘eğitim hakkı’ tanınması gerektiğini belirterek, doğru bir demokratik ortam için eğitimi öncelikli kılmıştır (Mill J. S., 2017, s. 217). Her ne kadar çağdaş demokrasilerde rağbet görmese de Mill daha da ileri giderek, belki de eğitimin hayati rolünü kuvvetli bir şekilde ifade etmek adına, eğitilmiş kişilere fazla/çoklu oy hakkı tanımadan önce bütün insanlara genel bir oy hakkı verilmemesini de savunmuştur (Mill J. S., 2017, s. 226-7). O, toplumsal ilerlemenin sağlanması bakımından özgürlük ve eğitimi bir araç olarak değerlendirmiştir (Carbone, 1983, s. 3).

Oğul Mill, üç yaşında Yunanca, sekiz yaşında da Latince öğrenmeye başlamıştır. Antik dillerin öğretilmesi Aydınlanma döneminde büyük önem taşıyordu çünkü mevcut kültürel miras bu diller vasıtasıyla nesiller boyu aktarılarak yaşatılmıştı. Ayrıca, Mill’in *Açış Konuşması*’nda da belirttiği üzere Yunanca ve Latince o dönem itibarıyla birçok bakımdan modern dillere kıyasla daha ‘üstün’ görülüyordu (Mill J. S., Inaugural Address, 1984, s. 227). Mill, edebiyat, felsefe ve düşünce tarihi açısından geniş yelpazede bir koleksiyonu çok küçük yaşta okumuştur. Bu koleksiyonu Mill İngilizce, Yunanca ve Latince dillerinden okumuştur. Yani çok küçük yaşta ileri düzey metinleri orijinal dilinde okuyabilecek bir yetkinliğe sahip olmuştur. Nitekim yıllar sonra St. Andrews üniversitesine fahri rektör olarak seçilmesi üzerine yaptığı konuşmada, üniversitelerin eğitim programlarına bu iki antik dili yerleştirmeleri gerekliliğinden bahsetmiştir (Mill J. S., Inaugural Address, 1984, s. 227). Bu durum, onun antik dillere verdiği önemi gösterdiği kadar genel anlamda dil öğrenmenin eğitim sürecindeki hayati rolüne de gönderme yapar. Bu sıra dışı eğitimin daha iyi anlaşılması adına bahsettiğimiz repertuarın detaylarına bakmakta fayda vardır.

Mill'in sekiz yaşına kadar okumuş olduğu eserleri kısaca şöyle sıralayabiliriz: O, üç yaşında öğrenmeye başladığı Yunanca'dan ilk olarak Ezop'un *Fabllar*'ını, daha sonra da Xenophon'un *Anabasis*'ini okumuştur. Herodot'un bütün manzum eserlerini, Xenophon'un *Cyropadeia* ve *Sokrates'ten Anıları*'nı, Diogenes Laertius'u Lucian'ı, İsokrates'i, Platon'un ilk altı diyalogunu okumuştur. Aynı dönemde aritmetik de öğrenen Mill tarihi çok sevdiğini anlatır. Tarih ile ilgili yine dönemde şu yazarları ve eserleri okumayı tamamlamıştır: Robertson'ın tarih yazıları, Hume, Gibbon, Watson'ın *II. Ve III Philip*'i, *Türklere Karşı Malta Savunması*, Hooke'un *Roma Tarihi*, Rollin'in *Antik Tarih*'i, Langhorne'un Plutarch çevirisi, Burnet'in *Kendi Dönemimizin Tarihi* ve *Yıllık Kayıt*'ı, Millar'ın *İngiliz Devletine Tarihsel Bakış*'ı, Mosheim'in *Eklesiastik Tarih*'i, McCrie'in *John Knox'un Hayatı*, Beaver'dan *Afrika Hatıratı*, Collins'ten *Yeni Güney Galler'deki İlk Yerleşimler*, Daniel Defoe'dan *Robinson Crusoe*, Cazotte'tan *Arap Geceleri*, Cervantes'ten *Don Quixote*, Edgeworth'ten *Meşhur Hikayeler* ve Brooke'tan *Kalite Budalası*. (Mill J. S., *Autobiography*, 2009, s. 9-12)

Sekiz yaşındayken kız kardeşiyle beraber Latince öğrenmeye başlayan Mill aynı süreçte küçük kardeşlerinin öğretmenliğini de yapar. On iki yaşına kadar Mill artık Latince eserlere yoğunlaşır fakat İngilizce ve Yunanca metinler okumaya da devam eder. Bu dönemde Latince aslından okuduğu eserler ve yazarlar şöyledir. Virgil'den *Bucolis*, ve *Aeneid* serisinin ilk altı kitabı, Horace'ın neredeyse bütün eserleri, Phaedrus'tan *Fabllar*, Sallust'un bütün eserleri, Ovid'den *Metamorfoz*, Terence'ın bazı oyunları, Lucretius'un birçok kitabı, Cicero'nun *Söylevler*'i, yine Cicero'nun Atticus'a gönderdiği mektuplar. Yunanca aslından: Homeros'tan *İlyada* ve *Odyseia*, Sophocles, Euripides ve Aristophanes'ten birkaç oyun, Thucydides'in bütün eserleri, Xenophon'dan *Hellenics*; Demosthenes, Aeschines, Lysias, Theocritus, Dionysius, Polybius ve Anacreon'un birçok eseri ve son olarak da Aristoteles'ten *Retorik*. Aynı yıllarda temel geometri, cebir, kalkülüs öğrenir; dünya tarihi ve Britanya tarihi hakkında birçok eser okur (Mill J. S., *Autobiography*, 2009, s. 13-20). Buraya kadar Mill'in çocukluğunda okuduğu yazar ve eserlerin yalnızca bir kısmından bahsedebildik. O, *Otobiyografi*'sinde diğer tüm eserlerin isimlerini anar ve bu liste gerçekten de çok uzundur. Biz, Mill'in eğitimindeki yoğun içerik konusunda bir fikir vermek için ancak bunların bir bölümüne bu çalışma kapsamında yer verebildik. Edebiyat, politik ekonomi, felsefe, hukuk, tarih, mantık gibi neredeyse her alandan okumalarına devam eden Mill bütün bunları on dört yaşına gelmeden yapmıştır.

Mill, kendisinin tabi olduğu eğitim süreci itibariyle Aydınlanma projesinin bir ürünüdür (Capaldi, 2004, s. 58). Babası James Mill tarafından eğitilmiş ve

onun eğitim yaklaşımlarının pratiğe döküldüğü bir süreçten geçmiştir. Herhangi bir resmi eğitim ortamına katılmamış ve babasından sonra kendi eğitimini kendisi sürdürmüştür. Bu anlamda Mill, çocukluk eğitimi hariç otodidakt (hüdayinabit) bir kişiliktir. Dolayısıyla Mill'in eğitim sürecini iki boyutta ele almak gerekir. Bunların birincisi, babası tarafından dönemin çevreselci eğitim yaklaşımının etkisinde gerçekleşen dönemdir. İkincisi ise bilhassa yirmi bir yaşında geçirmiş olduğu mental krizden sonra Mill'in kendi tercihleri çerçevesinde ilerleyen otodidaktizm dönemidir. Bu çalışma, Mill'in babası önderliğindeki çocukluk dönemi eğitimi merkeze aldığı için J. S. Mill'in otodidaktik eğitimine değinmemektedir. Çünkü bu çalışmanın amacı sıra dışı bir çocukluk eğitimi döneminin ana unsurlarını belirleyerek bu eğitimi ayrıcalıklı kılan eğitim felsefesi, yaklaşımı ve metotlarına yönelik deskriptif bir analiz yapmaktır. Mill'in tabi olduğu eğitim sürecini öncelikle tarihsel bağlamı içinde ele almak gerektiği için Aydınlanma dönemindeki eğitim düşüncesine ve uygulamalarına kısaca göz atmak faydalı olacaktır.

1. Aydınlanma Döneminde Eğitim

Aydınlanma düşüncesi kabaca 1650-1800 yılları arası Avrupa'yı düşünsel manada derinden etkilemiştir. Aydınlanma birçok kaynaktan beslenmiş, sosyal, bilimsel ve siyasi hayatın neredeyse tamamını dönüştürmüştür. Katolik Kilise'nin dogmatik otoritesine yönelik itirazlar ve bilimsel metotlar vasıtasıyla elde edilen 'yeni' bilimsel düşünceler felsefede, edebiyatta ve eğitimde yeni yönelimlere kapı açmıştır. Aydınlanma dönemi düşünceleri mevcut eğitim sistemlerinin ve yaklaşımlarının modernize edilmesi gerektiğini öne sürmüşler ve Aydınlanma'nın getirdiği yeni düşüncelere uyum sağlamanın en emin yolu olarak eğitimi belirlemişlerdir. Böylece, Avrupa özelinde okur yazar sayısı artarken önceleri kısıtlı ve dar bir okur kitlesine kıyasla toplumun birçok kesimine ulaşan daha geniş bir kitle yaratılarak eğitimin yaygınlaşması sağlanmıştır.

Önceleri Kilise'nin egemenliğinde olan eğitim olgusu artık bilimsel metotların kullanıldığı ve akıl ile deneyin yüceltiildiği bir kimlik kazanarak dogmatizmin tekelciliğinden sıyrılmıştır. Bu bağlamda, 17. yüzyılın en önemli ampirist filozoflarından John Locke'un felsefe, devlet ve eğitim üzerine yazıları Aydınlanma dönemi eğitim düşüncesini derinden etkilemiştir. Locke hem epistemolojisi hem de gençlerin nasıl eğitim alacağı konusundaki görüşleriyle önem kazanmıştır. Onun ampirizmi bilginin kaynağını deneyde bulduğu için her bireyin deney vasıtasıyla bilgiyi edinebileceğini dolayısıyla da eğitimin dönüştürücü rolünü vurgulamıştır (Locke, 1999, s. 27-45). Benzer şekilde Jean Jacques Rousseau'nun eğitimin doğası konusundaki görüşleri de öğrenciyi merkeze alması ve kademe kademe ilerlemesi gerektiğini belirtmesi bakımından

önemli bir kırılma yaratmıştır (Guttek, 1988, s. 71). Doğuştan geldiği varsayılan ayrıcalıklar reddedilerek eğitim, sadece soylulara, kilise mensuplarına ve ticaretle uğraşanlara özgü olarak görülmemiş toplumun her kesiminin ilerlemesi için mümkün olduğu kadar yaygın ve etkin bir biçimde yürütülmesi gereken bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Zorunlu ve resmi eğitimin yaygınlaşmasından önce eğitim faaliyetleri 'evde eğitim modeli' şeklinde yürütülmüştür. John Stuart Mill bu anlamda Aydınlanma dönemi eğitim düşüncesinin neredeyse bütün unsurlarıyla uygulandığı entelektüel bir eğitim sürecine tabi olmuş ve bu süreç babası James Mill tarafından evde eğitim modeli kapsamında gerçekleştirilmiştir. J. S. Mill'in aldığı eğitimi felsefi alt yapısı, içeriği ve metotları bakımından incelediğimizde tam anlamıyla sıradışı ve ilham verici bir eğitim sürecinin uygulanmış olduğunu görürüz. Bu anlamda bu çalışma, çağdaş eğitim yaklaşımlarına, öğretmenlere, öğrencilere ve de eğitimin bütün paydaşlarına farklı bir perspektif sunarak katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2. James Mill'in Eğitim Felsefesi

James Mill'in eğitim ile ilgili düşünceleri faydacılık ile tam bir uyum içindedir. O, insanların bencil taraflarının 'eğitim' aracılığıyla geliştirilebileceğini ve eğitim sayesinde çocukların yalnızca kendi mutluluklarını değil diğer bütün herkesin de mutluluk ve refahını hem hayati hem de zaruri göreceklere kaydetmiştir (Mill J. , On Education, 1969, s. 13). Yine ona göre, faydacılığın temelini oluşturan 'acıdan kaçınma, hazzı arama' prensibi ahlaki olguların merkezinde yer almaktadır (Mill J. , Stewart's Philosophy of the Human Mind, 1815, s. 195-7). Bu bağlamda eğitimin, insanın kendi mutluluğu kadar diğer bireylerin mutluluğunu aramasını olanaklı kılan duygu, düşünce ve eylemleri ortaya çıkarma potansiyeli olduğu için 'iyi' eğitimin üstlendiği ödev ve işlev 'yüksek hedefler' ile uygun hazların ilişkilendirilmesini sağlamaktır (Mill J. , Analysis of the Phenomena of the Human Mind, 2 Volumes, 1878, s. 300), (Mill J. , Essays on the Formation of Human Character, 1813, s. 111).

Baba Mill'in uyguladığı bütün eğitim sürecinin temel hareket noktası oğul Mill'in şu sözleriyle özetlenebilir: "Kendisinden yapamayacağı zorlukta bir şey istenmeyen hiçbir öğrenci, yapabileceklerinin tamamını yapmaz" (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 35). J. S. Mill'den tam olarak bu zorluk istenmiştir ve bu sayede kendi potansiyelini büyük ölçüde ortaya çıkarmıştır. Baba Mill, Robert Owen'ın çevreselci yaklaşımını büyük oranda benimsemiş bir düşünür olarak eğitime yaklaşmış ve oğlunun eğitiminde bu anlamda katı bir disiplin ile hareket etmiştir. Amaç açısından bakıldığında, James Mill'in mensubu olduğu Felsefi Radikallere göre eğitimin amacı bireyi önce kendisine sonra da diğer herkese mutluluk verecek bir enstrümana dönüştürmektir (Burston, 1969, s. 41). J. S. Mill

Otobiyografi'sinde yazdığı üzere babasının kontrolünde geçen bu eğitim sürecini 'sıradışı' olarak nitelemektedir.

Eğitimin ve onun gelişiminin, İngiliz tarihinin herhangi bir önceki döneminden daha derin olmasa da daha fazla çalışmanın konusu olduğu bir çağda, sıradışı ve dikkate değer bir eğitimin bir kaydının olması yararlı olabilir... ve bu kayıt [Otobiyografi] genel olarak varsayılandan çok daha fazlasının öğretilebileceğini ve de iyi öğretilebileceğini kanıtlamaktadır (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 4)

James Mill kullandığı metotlar ile, benimsemiş olduğu eğitim anlayışını gerçekleştirmek istemiştir. Buna göre, o, oğlunun entelektüel gelişimini derin bir kavrayış, iç görü ve bilgi ile donatmaya yönelik büyük bir fedakârlık, zaman ve emek harcamıştır. Çok küçük yaşlarda başlayan bu eğitim, Yunan ve Latin klasiklerin orijinal dillerinden okunmasını, edebiyatın yanı sıra felsefi literatürün kapsanmasını ve en önemlisi de okunan metinlerin özümsemesi için ileri çalışmaları da içerir şekilde dizayn edilmiştir. Nitekim, bütün bu süreç oğul Mill üzerinde hayatı boyunca büyük etkiye sahip olmuş ve bir filozofun yetişmesinde çok büyük rol oynamıştır.

James Mill bilgiyi edinmenin sonu olmayan, çoğunlukla karmaşık, yorucu ve rahatsız edici bir uğraş olduğunu düşünür. Dolayısıyla, bilginin kazanılması için büyük düşünceler birbirleriyle karşılaştırılarak çalışılmalıdır. Bu süreçte yine bilginin keşfedilmesi, uygulanması ve düzeltilmesi büyük önem taşımaktadır. O, bu farkındalığından dolayı oğlunun hem metin okumalarında hem kendi yazılarında daima daha derine inmenin gerekliliğini vurgulamıştır. J. S. Mill'in günlük öğretimi, kendi başına okuduğu kitapları, yürüyüş yaptıkları esnada, babasına özetlemesi, yazılı ve sözlü olarak açıklamalar sunmasından oluşur. Babası, bu özet veya açıklamalara ilişkin sorular sorar ve aldığı cevapların durumuna göre medeniyet, devlet, ahlak, entelektüel gelişim gibi konularda ileri izahatlarda bulunur. Baba Mill kendi yaptığı anlatımı oğlundan aynı sözcüklerle değil 'kendi' sözcükleriyle tekrar yapmasını ister ki bu yöntem üzerinde çalışılan konunun özümsemesi ve diğer konularla ilişkisinin kurulabilmesi için hayati derecede önemlidir (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 11). Neredeyse hiç çocuk kitabı okumayan oğul Mill, yüksek entelektüel düzey gerektiren ve normal şartlarda yetişkin insanların belirli bir eğitim sürecini yetkinlikle tamamladıktan sonra okuyabileceği metinler üzerinde yukarıda bahsettiğimiz çalışmaları babasıyla beraber yapar.

J. S. Mill sekiz kardeşin en büyüğüdür. Babası tarafından kardeşlerinin eğitiminden sorumlu tutulur yani sekiz yaşında iken 'öğretmenlik' yapmak

zorunda kalır. 'Zorunda kalır' ifadesini kullanmamızın sebebi Mill'in bu durumdan pek de hoşnut olmadığını belirtmesidir. Bunun sebeplerinden biri kardeşlerinin eğitimiyle ilgilenmesinin kendisine getirdiği büyük yüküdür. Çünkü Mill hem kendi programını ilerletmek zorundaydı hem de kardeşlerinin ilerleyişinden sorumluydu. Dahası, kardeşlerinin yaptığı yanlışların cezasını Mill'in çekmesi bahsedilen rahatsızlığın en temel sebebidir. Kardeşleri hata yaptığında babalarının kararı gereği akşam yemek yemeden uyumak zorunda kalan kişi Mill'in kendisiydi (Finlay, 2017, s. 505). Fakat bütün zorluklara rağmen bu yöntemden çokça faydalandığını da anlatan Mill sorunu bir şeyler öğretmekte değil bu sorumluluğu taşımakta görür. Hem öğrenci hem öğretmen olarak deneyimlediklerinden elde ettiği en büyük avantaj başkasına ders anlatırken anlattığı şeyi öğrenilebilir kılmak için daha iyi anlamak zorunda olmasıdır (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 12). Bir başka ifadeyle, J. S. Mill öğretebilmek için daha iyi öğrenmek durumunda kalmış ve bu ona hayat boyu devam eden disiplinli, açık ve düzenli yazma ve anlatabilme becerisi kazandırmıştır.

Mill, yukarıda kısaca değindiğimiz üzere, babasının yönlendirmesiyle birçok önemli yazar, teorisyen ve filozofun düşüncelerini derinlemesine okuma ve inceleme fırsatı elde etmiştir. Platon, Aristoteles, Bacon, Locke, John Austin, Auguste Comte, Jeremy Bentham gibi birçok ismi on dört yaşına kadar orijinal metinlerden okumuştur. O, bu eserleri sadece okumakla kalmamış babasının sorgulama ve kıyaslamaya yönelik vurgusu sayesinde içselleştirmiştir. Bu sayede mesela, Platon'un demokrasi eleştirilerinden ve Comte'un pozitivizminden etkilenmesine rağmen onlara yönelik eleştiriler de getirmiştir. Örneğin, Comte'u bireyi dışlayan sosyal pozitivismi bağlamında eleştirmiş hatta kendisiyle olgunluk döneminde mektup vasıtasıyla entelektüel bir tartışma yürütmüştür (West, 2004, s. 19-20). Bentham'ın faydacı ahlak anlayışını geliştirerek toplumun toplam mutluluğunun yanı sıra bireyin sadece kendine özgü tercihlerinin dokunulmazlığına ve bireysel düzlemdeki mutluluğun toplumsal olanı da mümkün kılacağına dair önemli katkılarda bulunmuştur. Dahası, Bentham için hazların sadece nicelik seviyesi önemli iken Mill yüksek ve düşük hazlar ayırımına giderek bedensel hazları entelektüel olanlara göre daha az tercih edilmesi gereken bir kümeler bütünü olarak belirlemiştir. Dolayısıyla, Mill'in çocuk yaşta okuduğu düşünürlerden etkilenmesi bir ezberleme veya tekrar etme düzeyinde değil özümseme, geliştirme ve ilerletme şeklinde olmuştur. Mill'in bu süreçte babasının uyguladığı Sokratik yöntemin verimli katkısını hayatı boyunca gördüğünü söyleyebiliriz. J. S. Mill. Sokratik yöntemi Platon'un eserlerinde teorik olarak okuma ve analiz etme, babasının uygulamalarında ise pratik olarak deneyimleme fırsatı elde etmiştir. Bu bakımdan, baba Mill'in

oğlunun eğitiminin etkin bir şekilde devam etmesi için uyguladığı en önemli yöntemlerden birinin Sokratik yöntem veya *elenchus* olduğunu öne sürebiliriz.

3. Sokratik Yöntem

Sokratik metot ünlü Antik Yunan filozofu Sokrates'e atfedilir. Hatta Woodruff'a göre Sokrates'i seleflerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri bu metodu icat etmiş olmasıdır (Woodruff, 2011, s. 105-106). *Elenchus* olarak da adlandırılan bu yöntem iki veya daha fazla kişi arasında yürütülen argümantatif bir tartışma veya diyalog türüdür. Soru sorma, cevap verme ve bu cevaba uygun yeni soru ve cevaplar zinciriyle ilerleyen bu yöntemde amaç eleştirel düşünmeyi sağlamak, cevapların dayandığı öncülleri sorgulamak ve yanlışları ayıklamaktır. V. Politis'e göre *elenchus* yanlışları bertaraf etmeyi hedeflemesi bakımından 'purgative' ve 'cathartic' olma niteliği taşır (Politis, 2006, s. 88). Bu, Sokrates'e göre bir tür ebelik faaliyetidir yani bireyin kendisinde var olan bilgiyi doğurtma ve açığa çıkartma işlemidir. Hipotezler *elenchus* vasıtasıyla test edilerek yeni hipotezlerin ortaya konması amaçlanır. Yöntem, her ne kadar kontrolü Platon'un diyaloglarında Sokrates'e vermiş olsa da sıradan insanların cevaplarının dikkate alınması bakımından demokratik ve eşitlikçi bir nitelik barındırır (Rosen, 2005, s. 51). Genel bir doğruya ulaşmak adına onun diğer kabullerle olan ilişkisine yönelik bir bilgi arayışı olan bu yöntem Sokrates'ten günümüze kadar felsefe, hukuk ve eğitim gibi birçok alanda önemli ve etkin bir metot olarak kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Bu yöntemi pedagoji açısından ele aldığımızda Mill'in babasının hangi ilkelere hareket ederek nasıl kazanımlar elde ettiğini daha açık bir şekilde anlayabiliriz.

Platon'un diyalogları incelendiğinde Sokrates'in ana konuşmacı olarak muhatabına felsefi veya ahlaki bir soru yönelterek tartışmaya başladığı görülür. Örneğin, *Krito*'da "Yasaya neden itaat etmeliyiz?", *Savunma*'da ve *Meno*'da "Erdemli olmak nedir?", *Devlet*'te "Adalet nedir?" soruları ile başlayan tartışmalar yine genellikle Sokrates'in kontrolünde devam eden adımlarla ilerler. J. Dye bu adımları pedagojik ve bilimsel anlamda beş aşama şeklinde ele almıştır (akt. Boghossian, 2006, s. 44). Bu aşamalar şöyledir: 1) Merak, 2) Hipotez, 3) Sorgulama 4) Kabul/ret, 5) Eylem. Yukarıdaki felsefi ve ahlaki sorular birinci aşamaya örnektir. Burada Sokrates merak uyandıran bir soru ile muhatabının dikkatini çeker ve seçilen konular genellikle herkesin üzerinde bir şeyler söyleyebileceği konulardır. Bir başka ifadeyle, muhatabın bildiğini zannettiği bir konuyu hedefleyen bir soru ile giriş yapılmış olur. İkinci aşamada, hipotezin veya bir önermenin oluşabilmesi için soruya verilen cevap ortaya konmuş olur. Örneğin, "Adalet nedir?" sorusuna muhatap, "İnsanların eşit kazanç elde etmesi" şeklinde bir cevap veriyse, bu cevap herhangi bir değerlendirmeye tabi

tutulmadan hipotez olarak belirlenir. Artık, ilk belirlenen konunun test edilmesi için bir hipotez mevcuttur ve onun geçerliliğinin sorgulanması sonucunda ulaşılabilecek yargı Sokrates'in muhatabının doğru dayanaklara yaslanarak bir önerme sunup sunmadığının kanıtı olur. Üçüncü aşama, Sokratik metodun kalbini oluşturur (Gulley, 1968, s. 4). Elenchus'un yani sorgulamanın hipotez ürerinden gerçekleştiği bu aşamada, muhatabın argümanına karşı bir argüman ortaya konur. Adalet nedir sorusuna muhatabın 'insanların eşit kazanç elde etmesi' şeklinde verdiği cevaba karşı argüman olarak mesela 'bir kişi diğerlerinden fazla çalışmasına rağmen herkesle eşit kazançta razı olmalı mıdır?' şeklinde ileri bir soru sormuş olalım. Büyük ihtimalle, muhatap herkesin eşit derecede emek vermediği bir ortamda kazançtan ortak pay almasını doğru bulmayacağı için dördüncü aşamaya geçilmiş olur. Yani, burada artık kabul veya ret yönünde hareket edilir ve muhatap en başta söylediği hipotezi kendisi reddediyorsa *elenchus* nihayete ermiş demektir.

Bir önceki paragrafta Sokrates ve felsefe üzerinden açıklanan yöntemin öğrenci-öğretmen ortamında nasıl işleyebileceğini çıkarmak kolaydır. Öğrenciye herhangi bir bilgi yüklemesinden ziyade, öğrencinin kendi bilgisi test edilerek varsa yanlış olanlar ayıklanır ve böylece bilgiyi inşa etme faaliyeti öğrencinin kendisi tarafından yürütülür. James Mill'in oğluna eğitim verirken bu yöntemi sıkça kullandığını söyleyebiliriz. J. S. Mill bu yöntemden ne kadar çok etkilendiğini *Otobiyoğrafı*'de açıkça ifade ederek, babasının izlediği yolu onaylamıştır:

Babamın kendi zihinsel kültürü için Platon'dan daha çok borçlu olduğunu düşündüğü ya da genç öğrencilere daha sık tavsiye ettiği bir yazar yoktur. Kendi adıma benzer bir ifadede bulunabilirim. Platoncu diyalogların en iyi örneklerini oluşturduğu Sokratik metod, hataları düzeltmek, zihnin kendi başına kalmasına bağlı karışıklıkları gidermek ve popüler deyimlerin rehberliğinde gerçekleşen bütün bağlam ve çağrışımlarının anlaşılması için eşsiz bir disiplindir. (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 24)

Sokratik yöntemi uygulayarak James Mill'in elde etmeye çalıştığı kazanım oğlunun bilgiyi tekrar eden mekanik bir öğrenci olması değil, öğrendikleri konusunda bir 'düşünür' olmasıdır. Bunu sağlayabilmek adına sıkı sıkıya bağlı olduğu ilkeleri incelediğimizde şunları söyleyebiliriz: Her şeyden önce hem James Mill hem de J. S. Mill okullardaki ezberci eğitime ve sadece olguların zihinde tutulmasına yönelik bilgi yığınına dönüşmüş öğrenci modeline karşıdılar. Çağdaş eğitim yaklaşımları da aynı şeyi savunmaktadır fakat J. S.

Mill'in bu yanlışlığı erken denebilecek bir dönemde fark etmesi ve kendi dönemi itibariyle eleştirmesi ilgi çekicidir:

Kendilerine bilgi yüklenmiş çoğu çocuk veya genç, öğrendikleri sayesinde zihinsel kapasitelerini güçlendiremediği gibi esasında bu yüklemelerin tahakkümü altına giriyorlar. Bu öğrenciler, yalnızca bilgilerle ve diğer insanların görüşleri veya ifadeleriyle bir depo haline geliyorlar ve onların bu durumu kendi görüşlerini oluşturma gücünün bir ikamesi olarak kabul ediliyor. Ve böylece, eğitimlerinde hiçbir zahmetten kaçınmayan seçkin babaların oğulları, birer papağan olarak yetişerek, onlar için belirlenen şeyler dışında akıllarını kullanamıyorlar. Ancak benimki, bir depolama eğitimi değildi. Babam öğrendiğim hiçbir şeyin sadece bir hafıza alıştırmasına dönüşerek dejenerasyona uğramasına asla izin vermedi.... Üzerine düşünerek öğrenilebilecek hiçbir şey, kendi bulma çabalarımı tüketene kadar bana asla söylenmedi (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 33-4).

Elbette buradaki kritik tespit J. S. Mill'e ait olsa da uygulamanın kendisi ve başarısı, babası James Mill'e aittir. Daha önce belirttiğimiz üzere babanın ortaya çıkarmaya çalıştığı model, bir bilgi deposu haline gelmiş öğrenci modeli değil, öğrendiklerini kendisi inşa ederek eleştirel düşünme sayesinde öğrendiklerini bir 'düşünür' olarak değerlendirebilen öğrenci modelidir. Açıktır ki bu yaklaşım çağdaş eğitim felsefelerinden olan ilerlemecilik ve yeniden yapılandırıcılığın bilgiyi inşa etme yönündeki vurgusuyla ve pragmatizmin pedagojik ilkeleriyle örtüşür (Dewey, 2007, s. 33), (Soltis, 2002, s. 579).

Baba Mill, Sokratik Yöntemin yanı sıra oğlunun öğrendiklerini kendi sözcükleriyle ifade etmesine ve daha da önemlisi yine kendi sözcükleriyle tekrar tekrar yazmasına büyük önem vermiştir. Buradaki yazma faaliyeti bilişsel derinliğin sağlanmasında hayati rol oynamıştır. Öğretmen olarak James Mill, öncelikle öğrencisine sunduğu düşüncenin önemi konusunda kısa bir anlatımda bulunur. Sonraki gün öğrenci bu anlatım hakkında bir metin yazar ve kendi anladıklarını yazılı olarak öğretmene sunar. Öğrenciden beklenen açık, eksiksiz ve anlaşılır yazmasıdır. Şayet bu niteliklerde bir eksiklik varsa bu özellikler tamamlanana kadar öğrencinin aynı metni yazması istenir (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 30). Bu yöntem çağdaş akademik yazma derslerindeki taslak hazırlama ve belirtilen düzeltmelerin yapılarak nihai versiyonun öğretmene sunulması yöntemiyle büyük benzerlik taşımaktadır. Baba Mill'in büyük bir disiplin, zaman ve emek ile yürüttüğü bu sürecin J. S. Mill'de bilişsel anlamda hem derinlik hem de düzenlilik ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

4. John Locke ve Robert Owen'in Etkisi

John Locke'un eğitim alanına en büyük katkılarından biri, her zihni doğduğu anda bir 'tabula rasa' kabul etmesidir. Locke, deneye dayanan epistemolojisinin bir yansıması olarak hiçbir öğrencinin a priori olarak artı veya eksi yönde bir ayrıcalık taşımadığını belirterek eşitlikçi bir tutum benimsemiştir. John Stuart Mill'in babası, oğlunun çok küçük yaşlarda akranlarından hatta kendisinden daha büyük olanlardan entelektüel ve akademik anlamda ileride olmasını oğlunun doğuştan getirdiği olağanüstü bir yeteneğe değil sahip olduğu şartlara ve avantajlara bağlamıştır. Bu bakımdan onun Locke'un yolunu takip ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumu J. S. Mill şu şekilde anlatır:

On dört yaşındayken, Hyde Park'ta, babamın uzun bir dönem bizimle olmayacağı zamanın arifesinde, bana yeni insanlarla tanıştıkça benim yaşındaki çoğu kişinin bilmediği şeylerin öğretildiği ve bu konuda birçok kişinin benle sohbet etmek isteyeceği ve de bundan dolayı övgüler duyacağım konusunda babamın anlattıklarını dün gibi hatırlıyorum. Bu hususta diğer söylediklerini yarım yamalak hatırlıyorum ama şunu çok net vurgulamıştı: diğer herkesten çok daha iyi bildiğim her ne varsa bu, bendeki doğuştan gelen bir istidada atfedilmezdi, ancak bana öğretebilecek bir babaya sahip olmanın ve bu babanın öğretme zahmetine katlanmasının ve zaman ayırmasının bir sonucu olduğunu; payıma düşen çok olağandışı bir avantaja atfedilebileceğini söyleyerek konuşmasını bitirdi. Benzer bir avantajı olmayanlardan daha fazlasını bilmemin, benim için bir övgü değeri yoktu, ama bilmeseydim benim için en büyük utanç kaynağı olurdu... Babam, benim özel avantajlarıma saygı duymanın işin doğrusu ve gerekliliği olduğunu söyledi ve o andan itibaren benim fikrimi ve hislerimi bu şekilde sabitlemiş oldu. (Mill J. S., Autobiography, 2009, s. 36-7)

James Mill'in bu tutumu büyük ölçüde John Locke'un deneyselci kabulleri ve Robert Owen'in 'çevreselci' yaklaşımının bir sentezidir. Bu anlamda, Owen'in eğitim konusundaki düşüncelerini biraz açmak gerekir. Bir hümanist olarak Robert Owen, Sanayi Devrimi sırasında insanların sömürülmesine karşı gelerek ilerici eğitim konusunda öncü fikirleriyle eğitim tarihinde önemli bir yer edinmiştir. 19. yüzyılda kadınların ve çocukların kötü çalışma koşulları, Owen'a sosyal ve eğitim reformu yolunda ilham vermiştir. A. Ryan, Owen'ı, insan davranışının karakterin değil çevresinin bir sonucu olduğuna inanan, başarılı, kendine güvenen ve kendi kendini yetiştirmiş bir eğitimci olarak tanımlar (Ryan, 2016, s. 18-9). Owen, Sanayi Devrimi sırasında yaşam ve eğitim

kalitesini iyileştirme hedefiyle, kamu mülkiyeti ve kendini gerçekleştirme pedagojisine değer veren okullar etrafında ideal topluluklar planlamıştır (Ryan, 2016, s. 18). Fikirleri o dönem için radikaldi fakat kendisinden sonraki eğitim yaklaşımlarına bu anlamda büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Öte taraftan, Owen'ın aşırı kontrolcü olması, eğitim ortamında her şeyin öğrenci dışında herkes tarafından düzenlenerek ilerlemesi, kişinin kendisini *ancak* başkalarının değiştirebileceğine inanması önemli problemler yaratmıştır (Ryan, 2016, s. 18). Dahası, Owen'ın bakış açısı öznenin özgür iradeye sahip olmadığını varsaydığı için öğrencinin kendisini gerçekleştirmesine odaklanmamıştır.

R. Owen, eğitim sürecinde, şartlar doğru düzenlendiği takdirde o ortamda yetişen öğrencinin hedef her ne ise ona ulaşacağına inanır. Buradaki hassas nokta, çevrenin başkaları tarafından oluşturulması ve öğrencinin ilgi, istidat ve beklentilerinin veya kişisel farklılıklarının ve de amaçlarının dikkate alınmamasıdır. *A New View of Society* adlı eserinde, o, şartlar ile hedeflenen karakter türü arasında zaruri bir bağ olduğunu öne sürer (Owen, 1991, s. 523). Kişi kendi karakterini oluşturamayacağı için onun adına paternalist bir yönelimle bütün koşullar ayarlanmalıdır. Çünkü Owen'a göre insanların en büyük hatası bir kişinin *kendi* karakterini *kendisinin* oluşturabileceğine inanmalarıdır (Owen, 1991, s. 74). Baba Mill, oğlunun eğitimi için tam da bu yöntemi izlemiştir (Ball, 2000, s. 33). Muhtemel zararlı etkileri en baştan bertaraf etmek adına oğlunun akranlarıyla dahi görüşmesini yasaklamış, J. Bentham gibi entelektüel kişilerle görüşmesini sağlamış ve yine oğlunun *sadece* kitap ve düşüncelerle ilgilenmesi için büyük bir gayret göstermiştir. Öte taraftan, oğul Mill hiç çocukluğunu yaşayamamış ve bu durumdan büyük bir rahatsızlık duymuştur (Fox, 1882, s. 163-4) . Sonuç itibariyle, baba Mill hedefine ulaşmıştır yani oğlu gerçekten de faydacı ahlak felsefesini geliştirecek bir filozof ve sosyal reformcu olmuştur. Fakat J. S. Mill babasının bu yaklaşımını eleştirerek kendi yaşantısında sebep olduğu tahribatlardan bahsetmiş ve kişinin kendi karakterini kendisinin oluşturabileceğini hatta oluşturması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, babasının ilham aldığı R. Owen'ın yöntemi, kendisini kuru, salt bir akıl ve mantık makinesine dönüştürmüştür (Mill J. S., *Autobiography*, 2009, s. 109-111).

Toparlamak gerekirse, James Mill'in eğitim yaklaşımlarının temelinde John Locke'un deneyselciliği ve Robert Owen'ın çevreselciliği vardır. Bir Aydınlanma modeli olarak evde eğitim gören oğul Mill, on dört yaşına varmadan önemli bir külliyatla tanışmış ve iki antik dili öğrenmiştir. Dolayısıyla, yoğun bir eğitim sürecini babası açısından başarılı bir şekilde tamamlamış ve gerçekten de faydacı ahlak felsefesinde, politik ekonomide, liberalizmde ve de kadın haklarının savunulmasında tarihi bir konum edinmiştir. Hiç şüphesiz, onun bu sıra dışılığının en büyük sebebi aldığı 'sıra dışı' eğitimidir.

5. Seküler Eğitim

Aydınlanma döneminde Avrupa toplumu genel olarak kültürel, sosyal, bilimsel, felsefî ve dini anlamda büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Özellikle Newton'un bilimsel başarısı aklın kullanımının nasıl büyük keşif ve başarılar elde edebileceğine dair büyük bir hayranlık uyandırmıştır (Lawton & Gordon, 2002, s. 89). Bu çalışmanın sınırlarını zorlamamak adına seküler eğitimin kapsamlı bir tarihini vermek yerine Aydınlanma dönemindeki bu bağlamda yaşanan kırılmadan bahsedebiliriz. "Aklın inançtan bağımsızlaşması, Aydınlanmayı tanımlayan temel bir ölçüt olarak kabul edilir. Aklın görev ve sorumluluğunu 'inanma' olarak değil de 'bilme' olarak belirleyen Aydınlanma, bu belirlenimi kültürel ilerlemenin koşulu varsayar. Böylece inançtan bağımsız bir düşünme tarzı öne çıkar" (İsbir, 2018, s. 209).

Britanya özelinde baktığımızda, 19. yüzyılın sonlarına doğru devlet tarafından yürütülen resmi ve zorunlu eğitimden önce dini grupların ve ticari kuruluşların okulları eğitim alanına hâkim vaziyettedir. Dolayısıyla Mill'in yaşadığı dönemde henüz zorunlu eğitim yoktu ve mevcut okullar çoğunlukla ya dini eğitim veriyordu ya da bir şekilde dini oluşumların desteklediği bir yapıya sahipti. Fakat Mill'in babası James Mill eğitim sürecinde dini bilgilerin öğretilmesine dair bir yönelimi benimsemediği için oğlunun eğitiminde herhangi bir dini unsurun olmasına müsaade etmemiş ve belirlediği programa bu yönde öğeler veya konular dahil etmemiştir. Nitekim Baba Mill eğitim üzerine yazdığı makalelerde de her dini gruptan veya herhangi bir dini inanca sahip olmayan öğrencilerin katılabileceği bir eğitim ortamını savunmuştur. Bu bakımdan, J. S. Mill'in eğitim sürecinin önemli özelliklerinden biri 'seküler' bir kimlik taşımasıdır. Bu çalışmanın *Giriş* bölümünde Mill'in çocukluk döneminde okuduğu eserlerin bir kısmına yer vermiştik. Görüldüğü üzere, bunlar arasında doğrudan dini içerikli bir anlatıma sahip olan herhangi bir kitap yoktur. Mill, kendi durumunu bu bakımdan, 'dini inançları bırakan biri olarak değil, dini inançlara hiç sahip olmamış biri' şeklinde belirtir (Mill J. S., *Autobiography*, 2009, s. 43). Gerek *Açış Konuşması*'nda gerekse diğer birçok yazısında o özellikle Hıristiyanlık içindeki farklı mezheplerin herhangi birinin baskın olduğu eğitim ortamlarını tasvip etmediğini; bunun hem eğitimin doğası ile hem de özgürlük ile uyuşmayacağını ifade etmiştir:

Dinle bağlantılı konularda en büyük değere sahip bilginin, herhangi bir kilisenin veya mezhebin doktrinlerini dogmatik bir şekilde dayatmadan, ulusal düşüncenin ve geçmiş nesillerin entelektüel emekçilerinin din ile ilgili fikirlerini öğrencinin zihninin hizmetine sunulması neden imkânsız olsun ki? Tarihsel bir olgu olarak

Hıristiyanlık üniversite ortamında eğitimin bir parçası olarak verilirken bunun din tarihi şeklinde sunulması en doğru yöntemdir. Bilimsel kesinlik konularında bile öğretim, sonuçlara nasıl ulaşıldığını göstermeyi hedefliyorsa, denk yeteneklere sahip ve gerçeğe ulaşmak için eşit çaba gösteren kişilerin ortaya koyduğu farklı sonuçların kendilerinin öğretilmesinde de durum böyle olmalı değil midir? Bu çeşitlilik, vicdanlı bir öğretmene, fikrini otoriter bir şekilde genç bir zihne dayatma hakkına sahip olmadığına dair bir uyarı olmalıdır. Öğretisi dogmatizm değil, sorgulama odaklı olmalıdır. Öğrenciye, dini kendisi için seçilmiş gibi değil, dini kendisi için kendisi tarafından seçilmesi gereken bir inançlar bütünü olarak öğretmek gerekir (Mill J. S., Inaugural Address, 1984, s. 249-50).

Üniversitelerde benimsenmesini istediği liberal eğitim için de aynı niteliğe sahip yani nispeten seküler bir eğitim yaklaşımını yine özgürlük temelinde gerekçelendirerek ortaya koymuştur. Kendisinin bir entelektüel ve filozof olarak gelişim göstermesini ve bu süreçte herhangi bir dini eğitim almayı da bir kanıt olarak sunmuştur (Finlay, 2017, s. 506).

J. S. Mill, 1850'lerde kaleme aldığı birkaç yazıda, kendi aldığı eğitimde olduğu gibi, eğitimin neden seküler olması gerektiğinin üstünde durur. Babasının gerekçelerine benzer şekilde o da herhangi bir mezhebin baskın olduğu bir anlayış yerine hiçbirinin etkin olmadığı bir eğitim ortamını doğru bulur. Bu bakımdan, kendi dönemindeki tartışmalarda, 'seküler' (*secular*) kavramı yerine 'bir mezhebe bağlı olmayan' (*unsectarian/nonsectarian*) kavramının tercih edilmesine de karşı çıkar (Mill J. S., *Secular Education*, 1988, s. 4). Çünkü, 'unsectarian' kavramı herhangi bir Hıristiyan mezhebine bağlı olunmayacağını ifade etmesine karşın Hıristiyanlık ile bir ilişkinin olacağını kast ederken, 'seküler' kavramı her türlü inanç, mezhep ve inanma/inanmama türünden uzak kalarak esasında hepsine aynı mesafede olacaktır:

*Fiziksel dünyanın yasalarını, insanların kendi bedenlerinin ve zihinlerinin özelliklerini, türlerinin geçmiş tarihini bilmek, ortodoks din adamı için olduğu kadar Yahudi, Müslüman, Deist, Ateist için de faydalıdır; ve bu kişileri bu faydalardan alıkoymak haksızlıktır. Kamu tarafından sağlanan eğitim herkes için olmalıdır ve herkes için eğitim olabilmesi adına tamamen seküler eğitim olmalıdır (Mill J. S., *Secular Education*, 1988, s. 4).*

Mill'e göre, babasından miras aldığı eğitimdeki eşitlikçi görüş kendi liberal anlayışı ve ahlak felsefesiyle de uyumlu bir şekilde 'seküler' olmayı

gerektirmektedir. Bilindiği üzere, Mill'in özgürlük kavramına yüklediği anlam, onun 'zarar ilke'si ile beraber düşünülür; buna göre, birey başkasına zarar vermediği müddetçe özgürdür (Mill J. S., Hürriyet Üstüne, 2004, s. 58). Dolayısıyla, eşitliğin sağlanmadığı bir eğitim ortamı aynı zamanda bir tür özgürlüğe müdahaledir. Diğer taraftan, hem bireyin mutluluğu hem de toplumun toplam mutluluğunu esas alan faydacılık anlayışı açısından da bahsedilen eşitlik ortamı bir gerekliliktir. Bu bağlamda Mill, Katoliklere, Yahudilere ve Sekülerlere, Protestanlığın ağır bastığı bir dini eğitimin verilmesini de adaletsiz bulduğunu ifade ederek eşitlik, adalet ve faydacılığın temel ilkeleri adına karşı çıkar (Mill J. S., The Education Bill, 1986, s. 1222).

SONUÇ

19. yüzyılın en önemli filozoflarından bir olarak kabul edilen J. S. Mill'in almış olduğu eğitim birçok yönden özellikle de kendi dönemindeki genel anlayış dikkate alındığında 'sıra dışı' bir nitelik taşır. Esasında Aydınlanma döneminin akla ve eğitime atfettiği hayati rol bakımından Mill'in durumu kısmen 'normal' kabul edilebilir. Çünkü 19. yüzyılı karakterize eden temel özelliklerin başında eğitimin hemen her derde çare olacağına düşünülmesi ve insanlığın gelişmesinin ancak bu yolla sağlanabileceğine dair görüşün kanonik bir kimlik kazanarak ortodoksi haline gelmesi bulunur. Bilhassa Kilise'nin egemenliğinin kırılması ile otoritenin dinsel öğelerden siyasi ve kurumsal yapılara geçmesi, daha da önemlisi bireyin rasyonalitesi sayesinde kendisi üzerinde kendi otoritesini etkin kılması eğitimin baş tacı edilmesine yönelik bir gidişatı zaruri kılmıştır. Bu bakımdan, Mill'in iyi bir eğitim alması olağandır. Öte taraftan, bu eğitimin Mill henüz üç yaşındayken başlaması, içeriğinin çok yoğun, kapsamlı ve zorlayıcı olması, ileri düzey metinleri orijinal dillerinden okuyabilecek bir dil yetkinliğine ulaşmasını sağlaması gibi nitelikleri bakımından sıra dışı bir özellik de taşır. Ancak bütün bunların ötesinde, Mill'in babasının benimsediği ilkeler ve uygulama safhasındaki emeği, zahmeti, disiplini ve istikrarı sayesinde bu eğitimin kapsadığı yoğun ve ileri düzey içerik küçük yaşta bir çocuk tarafından öğrenilebilmiştir. Dolayısıyla, J. S. Mill'in erken dönem eğitimi onu ilerde bir filozof olmaya götüren sürecin ilk ve en önemli aşamasıdır denilebilir. Bu çalışma, bahsedilen sürecin başarılı ve sıra dışı olmasını sağlayan temel noktaları analiz etmektedir.

James Mill, içerisinde ünlü filozof ve sosyal reformcu Jeremy Bentham'ın da bulunduğu Felsefi Radikaller grubunun bir üyesi olarak eğitimin amacını faydacılık açısından değerlendirmiştir. Faydacılığa göre, insan yaptığı her eylemde acıdan kaçınmayı ve hazzı elde etmeyi hedefleyerek nihai olarak mutluluğa yönelir. Toplumun toplam mutluluğunun sağlanması sadece eğitimin

değil hukukun ve siyasetin de en temel görevi ve amacıdır. Dolayısıyla, hem bireysel hem de toplumsal düzlemde eğitimin sağlayacağı fayda düşünüldüğünde mutluluk eksenli bir bakış açısı James Mill için ana prensip haline gelir. Eğitim önce bireye sonra topluma mutluluk getireceği için arzu edilen bir şeydir; öyleyse eğitim diğer her şey gibi mutluluğa aracılık etmesi bakımından vazgeçilmezdir.

Teorik olarak, baba Mill'in Jeremy Bentham'ın faydacı anlayışı haricinde etkilendiği iki ana kaynak genelde İngiliz görgücülüğü özelde John Locke 'un deneyselciliği ve Robert Owen'ın çevreselci yaklaşımıdır. Natüralist eğitim felsefesinin temel ilkelerini bulduğu Locke için doğuştan getirilen herhangi bir bilgi yoktur; her birey deney sayesinde bilgi edinmeye başlar. Bu en basit haliyle hem eşitlikçi hem de motive edici bir belirleme türüdür. Çünkü negatif anlamda bir farklılığın yüklenmediği her öğrenci uygun bir eğitim ortamında beklenen kazanımları elde ederek ilerleme sağlayabilir. Bu da ancak eğitim aracılığıyla mümkündür. Baba Mill oğlunun sıra dışı durumunun farkındadır fakat bu sıra dışılığın sebebinin oğlundaki ayrıcalıklı bir yetiden değil uygun ve iyi bir eğitim ortamından kaynaklandığını ifade eder. Bu görüş onun Locke'tan etkilendiğini açıkça göstermektedir. Buna ek olarak, öğrencinin beklenen kazanımları edinmesi için çevresel şartların düzenlenmesi gerektiğini öne süren Owen'dan da büyük ölçüde etkilendiğini söyleyebiliriz. Gerek oğlunun eğitiminin içeriği gerekse de uyguladığı metotlar bakımından planlı bir çevre oluşturan baba Mill bir entelektüel yetkinlik ve karakter formasyonu şeklinde yürüttüğü sürecin hemen her unsurunu tastamam organize etmiş ve hayata geçirmiştir.

Pratik düzlemde baba Mill'in Sokratik yöntemi sıkça ve etkili bir şekilde kullandığını bir çıkarım olarak ortaya koymak mümkündür. O, öğrencilerin bir bilgi deposuna dönüştürüldüğü ezberci eğitim modeli yerine öğrencilerin öğretmenin rehberliği ile bilgiyi kendi başlarına inşa ederek bir 'düşünür' haline geldiği eğitim modelini benimsemiş ve başarılı bir şekilde uygulayabilmiştir. Bu kapsamda J. S. Mill okuduğu her metni derinlemesine değerlendirme olanağı elde ederek filozof, edebiyatçı ve teorisyenlerin görüşlerini doğrudan kabul etme yahut hafızada tutma yerine onları tartışarak, değerlendirerek ve geliştirerek eleştirel düşünme becerisi kazanmıştır. Diğer önemli bir uygulama türü de baba Mill'in planladığı eğitim sürecini seküler bir kimlikle hayata geçirmesidir. Henüz dini öğelerin, müfredatın ve hedeflerin egemenliğinin üst seviyede olduğu bir dönemde baba Mill, Aydınlanmanın yücelttiği rasyonaliteyi Hristiyanlık öğretilerinin ve otoritesinin yerine koymuştur. Sonuç olarak, baba Mill'in eğitim anlayışını teorik bakımdan John Locke ve Robert Owen'ın, uygulama açısından da Sokratik yöntem ve seküler yaklaşımın şekillendirdiğini, amacın belirlenmesi noktasında da faydacılığın etkili olduğunu söyleyebiliriz. J. S. Mill'in düşünce ve

felsefe tarihinde hem ahlak felsefesi hem liberalizm hem de kadın hakları gibi alanlarda önemli bir filozof olarak yerini aldığı gerçeğinden hareketle, babasının benimsediği bu eğitim yaklaşımının bir bütün olarak büyük ölçüde başarılı olduğunu bir çıkarım olarak ortaya koyabiliriz.

J. S. Mill'in almış olduğu eğitim ve babası James Mill'in benimsemiş olduğu eğitim yaklaşımları günümüzde bütün eğitim paydaşlarına önemli bir örnek oluşturabilir. Her şeyden önce eğitimin dönüştürücü gücünün pekiştirilmesi bakımından bu sıra dışı eğitim daima eğitimcilerin gündeminde yer almayı hak etmektedir. Artık günümüzde bireysel farklılıklar bir eksiklikten ziyade bir zenginlik olarak kabul edilmektedir. Her öğrencinin farklı yetenek ve ilgilere sahip olması farklı öğretim stillerini zorunlu hale getirmektedir. Mill'in babasının uyguladığı eğitim bilişsel derinliğin kazandırılmaya çalışıldığı her eğitim ortamına bütünsel veya kısmi modellik yapabilir. Bunların yanı sıra, yine günümüzde artık kanonik hale gelen 'öğrenmeyi öğrenme' hedefi açısından baba Mill'in takip ettiği Sokratik Yöntem ve öğrencinin zorlansa da kendi bilgisini inşa ederek, kendi çözümünü bulması için gayret gösterilmesi gibi unsurlar ilham verici olabilir. Otonom öğrenci olmanın ilk adımının büyük ölçüde heteronom olmaktan geçtiğini gösteren bu eğitim süreci, ne tamamen öğretmen yönlendirmesini ne de ölçsüz bir öğrenci serbestiyetini savunması bakımından da dikkat çekicidir. Sonuç olarak, Mill'in kendi eğitim sürecinin de işaret ettiği gibi, çevresel şartlar eğitsel ilkeler dikkate alınarak oluşturulduğunda, öğrencinin elde etmesi beklenen kazanımların gerçekleşmesi için uygun metotlar belirlendiğinde ve en önemlisi bütün bu süreç istikrarlı ve bilinçli bir rehberlik ile yönetildiğinde hemen her öğrencinin 'sıra dışı' bir sonuca ulaşması mümkün gözükmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ball, T. (2000). The formation of character: Mill's "ethology" reconsidered. *Polity*, 33(1), 25–48. <https://doi.org/10.2307/3235459>
- Boghossian, P. (2006). Socratic Pedagogy, Critical Thinking, and Inmate Education. *Journal of Correctional Education*, 57(1), 42-63.
- Burston, W. H. (1969). *James Mill on Education*. Cambridge University Press.
- Capaldi, N. (2004). *John Stuart Mill: A Biography*. Cambridge University Press.
- Carbone, P. F. (1983). John Stuart Mill on Freedom, Education and Social Reform. *The Journal of Educational Thought*, 17(1), 2-11.
- Dewey, J. (2007). *Deneyim ve Eğitim*. (S. Akıllı, Çev.). ODTÜ Yayıncılık.

- Finlay, G. (2017). Mill on Education and Schooling. C. Macleod, & D. E. Miller (Dü) içinde, *A Companion to Mill* (s. 504-517). Wiley Blackwell.
- Fox, C. (1882). *Memories of Old Friends. Volume I*. Elder Smith.
- Gulley, N. (1968). *Plato's Theory of Knowledge*. Methuen & Co Ltd.
- Guttek, G. L. (1988). *Philosophical and Ideological Perspectives on Education*. Allyn and Bacon.
- İsbir, E. (2018). Aydınlanma Döneminde Eğitim. 3. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı*, (s. 208-215).
- Lawton, D., & Gordon, P. (2002). *A History of Western Educational Ideas*. Woburn Press.
- Locke, J. (1999). *An Essay Concerning Human Understanding*. The Pennsylvania State University.
- Mill, J. (1813). Essays on the Formation of Human Character. *Philanthropist*, 3(10), 93-119.
- Mill, J. (1815). Stewart's Philosophy of the Human Mind. *British Review*, 6(11), 170-200.
- Mill, J. (1878). *Analysis of the Phenomena of the Human Mind, 2 Volumes*. Longmans.
- Mill, J. (1969). *On Education*. Cambridge University Press.
- Mill, J. S. (1984). Inaugural Address. *Collected Works of John Stuart Mill Volume 21* (s. 213-257). University of Toronto Press.
- Mill, J. S. (1986). The Education Bill. *Collected Works of John Stuart Mill Volume 25* (s. 1222-1223). University of Toronto Press.
- Mill, J. S. (1988). Secular Education. *Complete Works of John Stuart Mill Vol. 28* (s. 3-5). University of Toronto Press.
- Mill, J. S. (2004). *Hürriyet Üstüne*. (M. O. Dostel, Çev.). Liberte Yayınları.
- Mill, J. S. (2009). *Autobiography*. The Floating Press.
- Mill, J. S. (2017). *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler*. (Ö. Orhan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Owen, R. (1991). *A New View of Society and Other Writings*. (G. Claeys, Dü.). Penguin Books.

- Politis, V. (2006). Aporia and Searching in the Early Plato. L. Judson, & V. Karasmanis (Dü) içinde, *Remembering Socrates: Philosophical Essays* (s. 88-109). Oxford University Press.
- Rosen, F. (2005). Socrates. D. Boucher, & P. Kelly (Dü) içinde, *Political Thinkers: From Socrates to the Present* (s. 40-53). Oxford University Press.
- Ryan, A. (2016). *J. S. Mill*. Routledge & Kegan PAul.
- Soltis, C. F. (2002). J. Dewey. J. W. Guthrie (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Education* (s. 577-582). Macmillan Reference.
- West, H. R. (2004). *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. Cambridge University Press.
- Woodruff, P. (2011). Socrates and the New Learning. D. R. Morrison (Dü.) içinde, *The Cambridge Companion to Socrates* (s. 91-110). Cambridge University Press.

EXTENDED ABSTRACT

John Stuart Mill is one of the greatest philosophers who has been influential particularly in ethics, liberalism, and women's rights. His father, James Mill, creating an educational, literary, and philosophical curriculum for his son, aimed to grow him up as a philosopher, and social reformer in utilitarian terms. James Mill, as a member of 'Philosophical Radicals', believed in the transforming role of education for the formation of character, and accordingly adapted Robert Owen's environmentalism. He also wrote several articles dealing with the nature and aim of education with a particular emphasis on utilitarian principles. It could be argued that his greatest work was his son as J. S. Mill appeared as an influential philosopher in the history of ethics, liberalism, and women's rights. The course of J. S. Mill's education can be classified into two periods: in the first stage every detail was planned and put into practice by his father, and in the second one J. S. Mill was an autonomous and autodidactic learner. This study merely concentrates on the first period and aims to disclose the educational and philosophical approaches of his father since J. S. Mill's early education was the first step that enabled him to grow up as a significant philosopher.

J. S. Mill learned Greek at the age of 3 and Latin at 8. When he was 14, he had covered many great works and writers ranging from Homer, Plato and Aristotle to Adam Smith and David Ricardo. In other words, he had studied philosophy, literature, political economy, history, arithmetic, and logic as a child and

teenager. He was not a student in a school in modern terms, instead, he was educated by his father at home. Therefore, writing about J. S. Mill's education is actually writing about James Mill's philosophy of education to some extent. In this context, I have analyzed J. S. Mill's early education in the aspects of Robert Owen's environmentalism, the influence of John Locke, Socratic method, and secular education. R. Owen had the idea that environment was the most important factor in the course of education. Provided that this environment is organized successfully, the student will inevitably get the desired qualities and character at the end of the process. He also strongly believed that one cannot decide upon his/her own character as a student, an opinion which was accepted by James Mill but would be rejected by J. S. Mill. With this principle, James Mill organized each detail for his son and he did not even let him meet his peers not to interrupt his son's development. Another plausible principle James Mill relied on was John Locke's argument of tabula rasa. Locke had put forward that no human being brings a priori knowledge or superiority/inferiority when they get born; they fill up their tabula rasa with their own experiences in this world. That is why he advised his son that there is no peculiarity about his situation. James Mill told his son he was not unusually skillful but he had the advantage of getting an education at a very early age and a hardworking father as a teacher. These facts were influential in shaping both Mills' perspectives of education which emphasized the quality of the environment in education not the individual skills of the students. James Mill skillfully used the Socratic method while teaching his son. He never let his son be crammed with facts, instead, he had the objective of making him a 'thinker' on the things he was learning. For this reason, he expected his son to construct and compare the ideas he learned, and he was patient to hear the correct answers without giving them himself. His aims were undoubtedly higher for a child; however, he believed that no child does the things they can all do unless they are asked the things they cannot do. In other words, James Mill wanted his son to be an independent learner in time by guiding him not by instructing.

Secular education was very unusual for 19th century Britain. The private schools were mostly under the control of the Church or religious groups. James Mill, objecting to the influence or dominance of any sect in Christianity, created a fully secular curriculum for his son. J. S. Mill shared his father's approach and he recommended a secular and liberal education for the universities while giving his inaugural address when he was selected as rector for St. Andrews University.

This study aims to present a historical and philosophical example to today's educational approaches by making a philosophical analysis of this educational process that enabled J. S. Mill to grow up as a philosopher.